

Boček, Vít

[Studia etymologica Brunensia 3]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. 336-339

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100988>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

literatury (s. 255–276), v novém vydání aktualizovaný a nově členěný, který zaznamenává nejen práce etymologické, ale i šíře indoevropéisticky a slavisticky historicko-srovnávací. Nechybí rejstřík autorů (s. 277–285), rejstřík slov (s. 286–337) a rejstřík věcný (s. 338–347)

Žánr zprávy nedává prostor pro podrobnější posudek textu, o němž se zpravuje. V nostalgické vzpomínce na svou někdejší vzrušující četbu etymologického indexu, řadícího česká slova k jejich indoevropským kořenům a obsaženého v prvním vydání, tak jen maličko lituji, že tento index v novém vydání není. Zároveň ale musím přiznat, že z přísně odborného hlediska by jeho aktualizace nebyla jednoduchá. Nakonec vyslovuji naději, že se v budoucnu najdou síly a prostředky na překlad do světového jazyka (scil. angličtiny...), protože jak řečeno výše obdobně skvělá etymologická příručka sotva existuje. (Poznamenejme ještě, že tato zpráva byla napsána v rámci grantu Grantové agentury ČR, č. 405/07/1092, jehož řešitelkou je H. Karlíková a jehož název zní Tradice a perspektivy brněnské etymologické školy a další trendy slavistického etymologického bádání: také *Uvedení do etymologie* je – významným – plodem „brněnské etymologické školy“.)

Bohumil Vykypěl

Studia etymologica Brunensia 3. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 462 str. ISBN: 80–7106–997–3.

V etymologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně byl sestaven již třetí sborník z řady *Studia etymologica Brunensia*. Obsahuje především příspěvky, které zazněly (někdy v poněkud jiné podobě) na mezinárodní vědecké konferenci *Etymologické symposion Brno 2005*, pořádané tímž oddělením v září předchozího roku. Té se zúčastnilo množství jazykovědců, zejména slavistů-etymologů, z jedenácti evropských zemí. Předkládaný sborník tedy nabízí širokou paletu příspěvků rozličného zaměření.

A. Je. Anikin se ve svém článku zabývá několika ruskými slovy, jež nejsou vyložena ve Vasmerově etymologickém slovníku ruštiny. Jde o výpůjčky *azunik* (< est.), *aj* (< braz. port.), *ajšan* (< udmurt.), *aladob* (< fr.), *alyška*, *amanauru*, *amantalov*, *artašit šja* (< turk.), *anga-syry* (< čuvaš.), *angilot* (< ang. < fr.), *aptrat'*, *asbar* (< tat.). – **Je. L. Berezovič** a **Ju. A. Krivoščapova** pojednávají o lidových názvech hmyzu ve slovanských jazycích, jejichž sémantickou motivací byly názvy cizích etnik a národů. Sledují přitom i mimojazykovou („xenopsychologickou“) motivaci takových pojmenování. – **M. Bjeletič** provádí formální a sémantickou analýzu sch. dial. slovesa *tuvi(je)rati* ‘potloukat se; pracovat pomalu; být slabý’ a přiřazuje je k psl. **verti*. Otázku, zda je možno ie. **ver-* považovat za jeden polysémantický kořen či několik kořenů homonymních, však autorka ponechává otevřenou. – Dialektologický příspěvek **L. Čižmarové** na konkrétních příkladech (*kraj*, *dýchat*, *roh*, *vrata*) ukazuje, že a jak je třeba při vysvětlování vývoje nářečních forem kombinovat znalost fonologického vývoje jazyka se znalostí geografického rozšíření daného jevu. – **L. Dimitrova-Todorova** rozšiřuje počet slov spadajících do rodiny sl. *sopěti* o bulh. dial. *sop* ‘výtoková trubice’ a jeho srb., chorv. a rus. paralely. Zkoumá i další slova odvozená z předpokládaného kořene **sap-*. – **I. Dorovský** informoval o prvních třech svazcích Slovníku makedonských dialektů jihovýchodní egejské části (třetí svazek končí písmenem N) vydávaného ve Skopje, o předchozích pracích na poli jihomakedonské dialektologie a také o nedávném nálezu rukopisu tzv. Konikovského evangeliáře, který je cennou řecko-(jiho)makedonskou památkou. – **I. Duridanov** věnoval svůj krátký příspěvek bulh. slovu *šubrak(a)* – spojil je s několika dosud nevyloženými sch. a sln. slovy a vyslovil názor, že jde o přejímky z turkotat. jazyků. – **M. R. Đokić** shromáždila a rozebrala (včetně co nej- přesnějšího botanického určení) doklady sch. *rmanj* a jeho protějšků v ostatních slovanských jazycích. Odmítla dosavadní výklady o přejímce z lat. *romanus* či řec. *χαμαίμηλον* a navrhla výklad domácí: původnější byla podle ní forma *mrmanj* a ta souvisí s psl. **vr̥mb* ‘červ’; jedná se o bylinu

užívanou proti červům. – **R. Eckert** vyslovil názor, že psl. **tjudjъ(jъ)* ‘cizí’ není výpůjčkou z gót. *þiuda*, ale pokračováním ie. **touta*/**teuta*. Oporou je paralela lot. *tautas* ‘nápadník, mladý muž z cizího rodu’ se sémanticky blízkými doklady rus., ukr. a bělorus. kontinuantů psl. slova v lidových písních. – Stručný příspěvek **E. P. Hampa** podává slovtvorně strukturovaný přehled ie. protějšku slovanského *socha* ‘rozeklaná větev’. – S pomocí sémantických paralel ze slovanských i jiných jazyků vyložila **E. Havlová** sémantickou motivaci pojmenování některých č. názvů rostlin. Mor. *maselnice* ‘záraza bílá’ a *smetaník* ‘podbílek’ se dávaly do píce kravám, aby měly lepší mléko. Východomor. *randlíček*, *rendličky* ‘orlíček’ vzniklo na základě podobnosti tvaru květu s nádobou a *sníček* ‘sleziník’ lze ztotožnit s deminutivem od *sen*, neboť odvar z něj měl působit proti špatným snům. – **Z. Hlubinková** věnovala pozornost nářečnímu rozšíření některých českých postfixů (-*pak*, -*že*, -*to*). Nejasná je však užívaná terminologie: vymezíme-li postfix jako afix na konci slova, neměl by být dále alternativně používán nejednoznačný výraz částice. Snad by bylo vhodnější přidržet se Kopečného termínu koncové partikule (srov. Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1) důsledněji. – Na základě výskytů ve staročeských textech představila **M. Homolková** nový výklad stč. slova *kušě* ‘střelná zbraň’, a to jako přeneseného pojmenování podle stč. *kušě* ‘pes bez ocasu’. Oporou je zde sémantický model ‘zvíře – zbraň’, totiž přenašení jména zvířete na zbraň (srov. např. stč. *kočka*). – **M. Jakubowicz** se zaměřila na skupinu psl. slov s iniciálním *ch-* a shrnula problémy, které doposud nebyly uspokojivě vyřešeny; často není jasné, zda k sobě skutečně určitá slova etymologicky patří. Téma psl. slov na *ch-* by si podle našeho názoru zasloužilo, v návaznosti na starší práce (Brückner, Machek), monografické zpracování. – **I. Janyšková** sledovala ve svém příspěvku sémantickou motivaci pojmenování pro nejmladší dítě v rodině ve slovanských jazycích. Sebraný materiál svědčí o tom, že právě poslední dítě u Slovanů mělo (a někde dosud má) v rodině jisté zvláštní postavení. – **H. Karlíková** se z etymologického hlediska zabývala jevem deprefixace obecně a mylné deprefixace zvláště. Toto přehodnocení morfoloogické struktury slova ukázala na několika slovanských výrazech pocházejících z původních psl. sloves *orití*, *dbrati/derti* a *vezati*. – Článek **S. Kloferové** naznačuje, jak může etymologickému zkoumání pomoci Český jazykový atlas, konkrétně kapitola o svazcích izoglos v pátém svazku. Například z areálově velmi omezeného výskytu č. *čmarouch* lze usoudit, že toto slovo má svůj původ v sousedním něm. nář. *Schmarren* a současné podoby nabylo teprve sekundárně pod vlivem slovesa *čmárat*. – Nářeční materiál pomohl při výkladu slovenského *gánit’ (sa)* ‘mračit se’ **E. Králikovi**. Jde o sekundární podobu původního *kánit’ (sa)*, doloženého dosud nářečně. To bylo zatím vyloženo třemi různými způsoby (od názvu ptáka *kaňa*, mylnou deprefixací z *okánit’*, spojením s *kán* ‘silná větev’), které autor shrnuje. – **L. V. Kurkina** pojednává o slovanských zemědělských termínech. Rozebírá jednak ty, které mají široké indoevropské uplatnění (např. kořen **ar(ə)-*), jednak ty, jež ukazují na užší vazby Slovanů s Germány (**plugъ*, **lęda*) a Balty (**der-*, **čbrt-*). – **T. Lekova** provádí na základě jihoslovanského materiálu z 15.–17. století etymologickou analýzu slov *gušter* a *ošnica*. – Příspěvek **C. Leschber** se zabývá srbskými výpůjčkami v rumunštině od 12. století. V přehledu podává rumunské reflexy srbských fonémů a slovní materiál třídí primárně podle cesty výpůjčky (zda jde jen o výpůjčku srbskou nebo byla srbština zprostředkovatelem z dalšího jazyka, a to němčiny či turečtiny), sekundárně podle sémantických okruhů. – **A. Loma** nově vykládá psl. *možъ*, a to jako postverbální *o*-kmenový derivát předpokládaného **męzi* ‘růst’ < ie. **me-męH₂-*, uvažuje tedy o původním významu *‘vzrostlý, silný člověk’. – **I. I. Lučyc-Fedarec** zkoumá původ běloruských prefixů *pra-*, *pera-*, *pry-*, *perad-*, *praz-* a také vliv těchto prefixů na sémantiku prefigovaných slov. – **L. Moszyński** věnoval pozornost polabskému teonymu *Zcerneboch*, doloženému v Helmoldově *Chronica slavorum*. Jde podle něj nikoli o doklad starého slovanského názvu pro „černého boha“, ale o ojedinělý neologismus, vzniklý právě Helmoldovou, již křesťanskou interpretací. – **P. Nejedlý** dochází po zvážení všech relevantních kritérií k závěru, že nejasné stč. *přětavnik* z Kletarova glosáře je koruptela, a navrhuje čtení *přěstolník*. Šlo by tak o další z řady Kletarových paleoslovenismů (csl. *prěstolъnikъ* ‘patriarcha’). – **S. M. Newerkla** pojedná-

vá o slově *Teebutter*, které znamenalo v rakousko-uherské monarchii ‘máslu nejlepší kvality’. Autor uvádí dosavadní výklady a představy o původu názvu a dospívá k závěru, že slo původně o potravinu podávanou k čaji (složeniny s *Tee*- lze nalézt i pro další stejně užívané produkty). – **P. Novotná** a **V. Blažek** se nejprve zabývali dějinami klasifikace slovanských jazyků. Shrnuli dosavadní názory a roztřídili je na modely kvalitativní (zde lze rozlišit klasifikace pouhým výčtem a klasifikace dané rozlišením dvou až sedmi samostatných větví), lexikostatistické a glottochronologické. Zejména však představili vlastní model vycházející z tzv. rekalibrované glottochronologie, podle jehož výsledků je třeba při rozpadu slovanské jednoty počítat s posloupností dvou dichotomií: 1) východ × západ & jih, 2) západ × jih. – **B. Ostrowski** interpretoval polský dialektismus *laskopy* ‘nosidla na vodu’ jako složeninu, v níž první část pochází z psl. **lěska* ‘liška, hůl z lísky’. Pro druhou část slova představil čtyři možné výklady. – **J. Pleskalová** informovala o důvodech vzniku projektu Dějiny české jazykovědné bohemistiky a o průběhu prací na něm. Dodejme, že jako pomocný materiál k hlavnímu spisu tohoto projektu (který má vyjít letos) vznikl spis *Biograficko-bibliografické medailonky českých lingvistů: bohemistů a slavistů* z pera R. Večerky. Dílo nabitě informacemi je volně ke stažení na webu Ústavu jazykovědy a baltistiky FF MU (<http://www.phil.muni.cz/linguistica/medailonky/>). – Příspěvek **M. Račevové** se zabývá etymologií některých bulharských dialektismů (*smadok*, *zabrončil*, *pegupjul*), jejichž psl. východiskem byly názvy barev. Sleduje především proces upozadění či úplného zmizení významu barvy u těchto slov. – **J. Rejzek** pojednal o všech psl. substantivech obsahujících prefix *pa-*. Jde jednak o deverbativa (*paμeτb*, *παοκb*, *πατοκα*), jednak o desubstantiva (*παζνογbτb*, *πασbρbτb*, *παστοργbτb*). – **W. Smoczyński** se věnoval vybraným slovansko-baltským lexikálním paralelám (psl. **derwo* – lit. *dervà*) a vyložil některá psl. slova (**kvapiti*, **kvasiti*) a sufix *-vati*. – **V. Sofronievski** podrobil etymologickému rozboru řecká a slovanská slova z ie. **legh-/*logh-* ‘ležet’. Poukázal přitom na rozdíl mezi sémantikou slov v obou větvích: zatímco v řečtině mají tato slova „sakrační“ charakter, ve slovanských jazycích jsou vedlejší „mytické“ významy rozvinuty v menší míře. – **Ž. Šaraptková** věnovala pozornost problému lidové etymologie. Pojednala o psl. *riza* a *sěra*, což jsou patrně výpůjčky, které byly posléze mylně spojeny s domácími slovy. – V článku **V. Šaura** nacházíme výklad psl. slovesa *sěsti* a jeho derivátů slovesných (*seděti*, *saditi*, *sadjati*) i jmenných. – **O. Šeřčík** aplikoval Trubeckého učení o sdružených řadách na labioveláry v latině, palatoveláry a palatály ve staré indičtině a na rekonstruované palatoveláry a labioveláry v indoevropštině. – **T. A. Todorov** vyložil některé bulharské dialektismy: *iztelegvam* ‘opotřebovat’ jako grécismus, *raztropan* ‘šikovní, čilý’ jako rusismus, *tulistār* ‘povoz na stahování dřeva’ jako rumunismus a *turbānača* ‘druh bílé tykve’ jako turcismus; *sachorjam* ‘bořit se’ může patřit k domácímu *orja*. – **S. M. Tolstaja** rozvíjí v návaznosti na Benvenista, Kurylowicze a Trubačeva sémantické zkoumání vývoje slov pomocí kontextu. V úvahu se přitom bere jak vnitřní, jazykový kontext (vztahy slova k jiným jednotkám), tak kontext mimojazykový (reálné situace, při nichž je slovo užíváno). – **P. Valčáková** pojednala o názvech rozmarýnu a šalvěje ve slovanských jazycích. Všimla si i nářečních názvů pro tyto rostliny a jejich sémantické motivace, a rovněž přenesení jejich názvu na jiné rostliny. – **Ž. Ž. Varbot** analyzuje některá rus. nář. prefigovaná slovesa s kořenem *-stiti*, který interpretuje jako výsledek morfologického přehodnocení původního *-stati*. – **J. Vlajić-Popović** odmítla výklad sch. *butur* ‘břemeno’ a příbuzných slov jako výpůjček z maďarštiny, neboť je problematický jednak sémanticky, jednak geograficky (autorka přináší nový dialektický materiál, zejména ze srštiny a ruštiny), a vyslovila se pro domácí původ. – **B. Výkypěl** se v teoretickém příspěvku zamýšlí nad smyslem etymologie. Etymologie podle něj může být pojata jako pomocná věda historická. Etymolog může historikovi skrze výklad slov poskytnout poznatek o minulosti, neboť pojmenovací jednotky jazyka jsou strukturací vnějšího světa. – **A. F. Žuravlev** se zabývá rus. *istina* ‘pravda’, resp. psl. **jbstь*. Přesvědčivě obhájuje Toporovův výklad ze dvou zájmených kořenů, zejména proti novějším námitkám Stepanovovým. – Osobitou součástí sborníku je rozsáhlá ukázka z rukopisného díla *Beiträge zur Kunde der altpreußischen Sprache* **A. Matzenauera**. Po části A–B publikované v minulém sborníku jsou

tentokrát zveřejněna hesla D–K. V etymologickém oddělení se v současné době rukopis připravuje k samostatnému knižnímu vydání.

Z uvedeného přehledu by mohl vzniknout dojem, že sborník je tříštití izolovaných příspěvků k nesouvisejícím tématům. Avšak není tomu tak, pokud si čtenář při soustavné četbě uvědomí, jak úzce k sobě mnohé příspěvky navzájem patří, neboť jejich autoři řeší, po svém a v duchu své domácí metodologické tradice, podobné či stejné problémy. To je dobře vidět zejména na přístupu k sémantickému zkoumání. Z odstupe se tak ukazuje, že jednotlivé příspěvky jsou spíše kamínky mozaiky, která dává smysl a která odráží aktuální podobu etymologického zkoumání.

Příspěvek vznikl za podpory Projektu výzkumu a vývoje LC546.

Vít Boček

James P. MALLORY – Douglas Q. Adams: The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World. Oxford – New York: Oxford University Press 2006, pp. xxiv + 731. ISBN 0–19–928791–0 & 0–19–929668–5

Only 9 years after the publication of the monumental monograph *Encyclopedia of Indo-European Culture* (London – Chicago, Dearbon Publishers 1997, pp. xlvi+829) the same authors have prepared a new book of a comparable size. But there are significant differences. The *Encyclopedia* was a collective work of 17 contributors (although Mallory & Adams dominated), now the book under review is a result of a work only of this author's pair. The *Encyclopedia* was divided into the relatively brief lemmas, while the *Handbook* is organized into chapters, reflecting various spheres of the life reality of Indo-Europeans. The book is open by **Introduction** (pp. xxiii-xxiv), where the authors explain: "...we have ... aimed to do for Proto-Indo-European something of what Buck (1949) did for the individual Indo-European languages." The first chapter is devoted to the **Discovery** of a relationship between Indo-European languages, leading to the establishment of the Indo-European language family. In the second chapter titled **The Elements** (pp. 12–32) all important branches of Indo-European are briefly described. The third chapter **Reconstructing Proto-Indo-European** (pp. 39–53) represents an introduction in the comparative method, including the short excursions in the laryngeal theory and glottal theory. The fourth chapter presents **The System** of Indo-European (pp. 54–70), i.e. phonology and the elementary information on morphology. The fifth chapter is devoted to various approaches to **Relationships** (pp. 71–85), especially the internal vs. external relationship, plus various models for Indo-European. In the chapter 6 **A Place in Time** (86–105) is discussed. The chapter 7 with its title **Reconstructing the Proto-Indo-Europeans** (106–119) informs us about aims and limits of the 'linguistic archaeology', applied for Indo-European. Beginning from the following chapter the various semantic fields are discussed: 8 **The Physical World** (pp. 120–131), 9 **Indo-European Fauna** (pp. 132–155), 10 **Indo-European Flora** (pp. 156–172), 11 **Anatomy** (pp. 173–202), 12 **Family and Kinship** (pp. 203–218), 13 **Hearth and Home** (pp. 219–229), 14 **Clothing and Textiles** (pp. 230–238), 15 **Material Culture** (pp. 239–253), 16 **Food and Drink** (pp. 254–265), 17 **Proto-Indo-European Society** (pp. 266–286), 18 **Space and Time** (pp. 287–306), 19 **Number and Quantity** (pp. 307–320), 20 **Mind, Emotions, and Sense Perception** (pp. 321–351), 21 **Speech and Sound** (pp. 352–367), 22 **Activities** (pp. 368–407), 23 **Religion** (pp. 408–414), 24 **Grammatical Elements** (pp. 415–422), 25 **Comparative mythology** (pp. 423–441). The textual part of the book is terminated by the chapter 26 **Origins: The Never-Ending Story** (pp. 442–463). Three appendixes accompany the book: Appendix 1: **Basic Sound Correspondences between PIE and the Major IE Groups** (pp. 464–465), where Old Irish, Latin, Old English, Lithuanian, Old Church Slavonic, Albanian, Greek, Armenian, Hittite, Avestan, Sanskrit and Tocharian B continuants of the Proto-Indo-European phonological inventory are demonstrated,